

FUNDAMENTELE DREPTULUI DE ACCES LA JUSTIȚIE ÎN DREPTUL EUROPEAN

Asist. univ. drd. Anamaria Bucureanu

L'accès à la justice constitue une dimension essentielle de l'Etat de droit et de la démocratie et représente une garantie de procès équitable. Les fondements du droit d'accès à la justice sont métajuridiques, politiques et juridiques, non sans de significatives interférences entre eux. Les fondements métajuridiques mettent en évidence la spécificité de l'activité judiciaire, son rôle dans le maintien de l'équilibre social et la contribution du juge à la création du droit. Les fondements politiques illustrent la prééminence du droit dans les Etats membres du Conseil de l'Europe et de l'Union Européenne et l'importance que ceux-ci attachent aux libertés fondamentales. Leur respect constitue une expression majeure de la civilisation politique contemporaine et une condition d'adhésion aux institutions et formes de coopération et d'intégration internationale. D'un point de vue strictement juridique, l'accès à la justice est affirmé par l'interdiction du déni de justice et par son caractère nécessairement préalable à la réalisation des garanties procédurales. Son existence est consacrée par le droit et les interprétations jurisprudentielles. Les fondements du droit d'accès à la justice sont communs au droit conventionnel et au droit communautaire, étant donnée leur universalité et leur valeur de principes généraux de droit.

1. Considerații prealabile. Statul de drept, arhitectură a exercitării puterii politice având ca finalitate libertatea individuală, tinde prin natura sa să asigure realizarea justiției în societate.¹ Acest obiectiv se realizează prin intermediul instituțiilor specializate în soluționarea aspectelor sociale litigioase, jurisdicțiile, și se concretizează în pronunțarea unei hotărâri, însoțită de efecte care determină restabilirea normalității juridice. Hotărârile autorităților jurisdicționale sunt rezultatul unei anumite proceduri, în cadrul căreia "toți justițiabilii au dreptul de a fi judecați în mod egal, în fața acelorași jurisdicții, conform acelorași norme procesuale și substanțiale"². Realizarea justiției presupune așadar, în mod prealabil și necesar, accesul la un tribunal, în accepțiunea autonomă pe care CEDO l-a dat acestei structuri³.

Într-o primă parte a demersului nostru, vom identifica și analiza fundamentele metajuridice ale dreptului de acces la justiție (1), urmând ca într-o a doua parte, să dezvoltăm argumentele politice și juridice (2).

---

¹ Pentru o analiză a conceptului și mecanismului statului de drept, a se vedea Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Universitaria, Craiova, 1999, p 140-153;

² Natalie Fricero, *Droit et pratique de la procédure civile*, sub conducerea lui S.Guinchard (lucrare colectivă), Dalloz 2001/2002, p 474;

³ În accepțiunea CEDO, tribunalul reprezintă un organ cu rol jurisdicțional, cu caracter judiciar, independent și imparțial, a cărui activitate se desfășoară după o procedură organizată și care se bucură de o anumită autoritate publică.

2. Fundamentele metajuridice. Unica modalitate de restabilire a raporturilor interumane deteriorate prin încălcarea normelor sociale de conduită o constituie, în statul de drept, limbajul și raționamentul judiciar. Prin sistemul judiciar societatea își conservă structura și se perpetuează⁴. Acest obiectiv se poate realiza doar dacă conflictele sociale sunt soluționate în mod just sau echitabil.

Soluționarea justă a conflictelor sociale presupune crearea unui cadru adecvat judecării cauzei cu imparțialitate, cercetării minuțioase a acesteia pe parcursul mai multor termene, susținerii punctelor de vedere divergente, administrării probelor și transpunerii în realitatea cotidiană a soluției adoptate. În alți termeni, soluționarea necesită instituționalizarea unor mijloace adecvate prin care ea să se realizeze echitabil. Această necesitate, socială în primul rând, determină o activitate de tip jurisdicțional și instituții care să o gestioneze. Aceeași necesitate impune recunoașterea dreptului justițiabililor de a se adresa instituțiilor în cauză pentru tranșarea litigiilor și a obligației corelative a acestor instituții de a soluționa respectivele litigii⁵.

"O societate este cu att mai democratică, cu ct oferă individului mai multă libertate de a alege și mai multe adevăruri între care să aleagă."⁶ Dezbateră și comunicarea sunt mijloace de proliferare a acestor adevăruri, dar și coordonate fundamentale ale desfășurării procesului. Scopul dreptului nu este att de a prestabili comportamentul permis, ct de a restabili un echilibru între indivizi, de a oferi raționamente viabile prin care se pot soluționa în mod just conflictele sociale. Regula de drept nu este o regulă polițienească, ci un instrument și o referință pentru a judeca aspecte sociale litigioase. Pentru a atinge mai bine scopul dreptului, acela de a restabili un echilibru între oameni, judecătorul poate sancționa o regulă pe care el o descoperă pentru a soluționa mai bine un conflict. Sunt deschise astfel premisele de a recunoaște în judecător un creator de drept.

Judecătorul tranșează litigiile printr-un discurs, printr-o logică care soluționează cauza. Pentru a fi incontestabil pentru părți și pentru societate, discursul trebuie să fie just. Justețea este necesară att din punct de vedere al raționamentului, ct și din punct de vedere al măsurilor generate. Dreptul este în această perspectivă, calitatea analizei și a deciziei judecătorești de a fi juste și reflectă o stare de echilibru pe care trebuie să o atingă relațiile dintre părți. Soluția justă este căutată cu ajutorul unui limbaj și al unui raționament propriu artei juridice. Judecătorul selecționează și apreciază faptele, apoi le califică în noțiuni juridice. "Cu ajutorul noțiunilor juridice, se proiectează datele conflictului într-un mecanism rațional care va permite soluția. Această soluție este inerentă actului jurisdicțional, care nu este un act de creație, ci un act de revelație".⁷

---

⁴ Pentru reflecții asupra scopului dreptului; Ion Dogaru, Dan Claudiu Dănișor, Gheorghe Dănișor, Teoria generală a dreptului, Ed. științifică, București, 1999, p 57 și urm;

⁵ Tribunalele au dreptul și obligația de a tranșa litigiile de competența lor. În această structură, drept-obligație, obligația iese în relief în raporturile cu cetățenii, iar dreptul mai ales în raporturile cu celelalte puteri în stat, puteri care nu au îndreptățirea de a interveni în contenciosul judiciar.

⁶ Vladimir Tismăneanu, Scrisori din Washington, Reflecții asupra secolului XX, Ed. Polirom, București, 2002, pp 329;

⁷Frédéric Zénati, Méthodes du droit, La jurisprudence, Dalloz, 1991, Paris, p 155;

Procesul în special și activitatea jurisdicțională în general sunt forme de instituționalizare a dialogului⁸ și mijloace prin care judecătorul accede la valorile sociale și le consacră. "A judeca a devenit un montaj de procese comunicaționale care presupune respectarea regulilor echității procedurale și menținerea unei coerențe normative, dar fără a pretinde vreodată atingerea unui adevăr altul decât unul provizoriu"⁹. Judecătorul departajează între tezele care se confruntă și o va alege pe cea mai convingătoare¹⁰. Retorica judiciară devine extrem de importantă, iar dialectica procesului atinge punctul culminant cu prilejul deliberărilor, stadiu ultim al confruntării argumentelor. Deliberarea este o artă a aprecierii, o alegere a justului de injust, înainte de a-l declara just. Pentru ca o soluție să fie justă, judecătorul trebuie să convingă nu doar părțile, ci și opinia publică. Justiția instituționalizează dialogul și aduce mai multe adevăruri în societate, contribuind la dezvoltarea democrației¹¹. Ea este alimentată de conștiința colectivă. Judecătorul observă comportamentele umane și le sancționează pe cele care merită reținute. În acest sens, "judecătorul este martorul sentimentului juridic al timpului său, iar hotărrea sa ar trebui să fie în consecință previzibilă"¹². Această previzibilitate este logică, căci concentrează justul timpului în care trăim.

Doar activitatea jurisdicțională asigură cadrul instituțional al unor soluționări echitabile ale relațiilor sociale conflictuale și este, din acest punct de vedere, esențială perpetuării societății umane. Recunoașterea unui drept de acces devine indispensabilă activității jurisdicționale, care în lipsa unei asemenea recunoașteri nu-și poate atinge finalitatea.

"Justiția rămne în centrul dezbaterilor permanente probabil pentru că obiectul său nu se poate îndeplini în totalitate: instituția întâlnește limitele inerente oricărei opere umane; virtutea, prin definiție, nu se realizează niciodată complet. Dar constanța dezbaterii asupra justiției atestă în mod sigur o anumită vitalitate a spiritului public ..."¹³

3. Fundamentele politice și juridice. Vom restrnge în cele ce urmează analiza noastră la fundamentele juridice și politice care justifică accesul la justiție. De la o sferă relativ abstractă de filosofie juridică, extrem de relevantă însă pentru rolul și modul în care trebuie înțeleasă justiția, vom conferi demersului nostru mai multă concretețe și precizie. Accesul liber la justiție este consacrat pe plan internațional¹⁴, la nivelul celor mai

⁸Christophe Lièvremont, *Le débat en droit processuel*, Presses Universitaires d' Aix-Marseille, 2001, p 23-55;

⁹Paul Martens, *Reflexions sur le manierisme judiciaire*, RTDH, 2002, p 342;

¹⁰ Procesul devine uneori scena unor veritabile lecții de sofism, adevărul fiind mai puțin căutat și devenind un produs al elocvenței adversarilor. Sofiștii susțineau că în plan uman, deci și juridic, totul este relativ, singura realitate fiind cuvntul, limbajul care construiește și demolează lumi. (Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia dreptului*, Marile curente, Ed. All Beck, 2002, p 14-26);

¹¹ Anamaria Bucureanu, *O reconsiderare a jurisprudenței în dreptul romano-germanic*, Revista de științe juridice, Craiova, nr. 29(1)/2004, pp345-350;

¹² Frederic Zenati, *op. cit.*, p 152;

¹³ Yvon Desdevises, *Quelques remarques sur la responsabilité du juge et de la justice*, Mélanges en honneur de Benoît Jeanneau, Bruylard, 2002, p 167;

¹⁴ Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 7-11), Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice (art. 14), CEDO (art. 6-1), Declarația americană a drepturilor omului (cap. i, art. VI), Convenția americană a drepturilor omului (art. 8, 10), Carta africană a drepturilor omului (art. 7, 26);

importante tratate ale drepturilor omului și la nivelul jurisprudenței instanțelor care urmăresc aplicarea lor¹⁵. Pe plan național, acest drept este consacrat direct sau indirect de Constituția Romniei¹⁶, cu prilejul mai multor articole și de Legea nr.304/2004 privind organizarea judiciară¹⁷. Fundamentele dreptului de acces rezultă în mod implicit dintr-o serie de considerente pe care le vom prezenta cu acest prilej.

4. Considerente de natură politică. Statul de drept, forma de organizare politică a statelor membre ale Consiliului Europei, proclamă preeminența dreptului și implicit prin aceasta, liberul acces la justiție. Protocolul CESDO, chintesența orientării politice a statelor membre, exprimă convingerea și hotărrea fermă a guvernelor statelor europene, "animate de același spirit și posednd un patrimoniu comun de idealuri și de tradiții politice, de respect al libertății și de preeminență a dreptului, de a lua primele măsuri adecvate pentru asigurarea garantării colective a anumitor drepturi enunțate în Declarația Universală...".¹⁸ "Este cunoscut faptul că preambulele instrumentelor internaționale sunt adesea purtătoarele unei semnificații speciale, căci acestea reflectă motivațiile care au dus la elaborarea instrumentelor în discuție."¹⁹ Nucleul statului de drept îl constituie libertățile fundamentale, limita acțiunii puterii publice și/sau private. În același timp, statul de drept este cadrul ideal de exercitare și protecție a lor prin intermediul justiției. În concret, prin ceea ce în legislație, doctrină și jurisprudență, reprezintă și procesul echitabil.

5. Considerente de natură juridică. Legislația internă interzice denegarea de dreptate. Legea organică privind statutul magistraților, nr. 303/2004, dispune în art.5 alin 2: "Judecătorii nu pot refuza să judece pe motiv că legea nu prevede, este neclară sau incompletă." Art. 3 al Codului civil are următorul conținut: "Judecătorul care va refuza de a judeca, sub cuvnt că legea nu prevede sau că este întunecată și neîndestulătoare, va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate." Astfel, în mod indirect se recunoaște un drept prealabil al justițiabililor de a solicita judecătorului soluționarea diferendelor lor și de a obține o asemenea soluționare. Tot în mod indirect, se recunoaște și necesitatea creării jurisprudențiale a dreptului.

Respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale este consacrată ca principiu al dreptului internațional public. Devenită o coordonată esențială a raporturilor interstatale și o condiție pentru aderarea la diferite foruri și forme de cooperare sau de integrare, respectarea acestor drepturi se realizează primordial prin intermediul justiției. Reglementarea pe cale jurisdicțională a aspectelor sociale conflictuale este o caracteristică esențială a statelor civilizate, iar accesul la justitie este inclus de la sine. Mai mult, acest

---

¹⁵ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Comitetul drepturilor omului, Curtea de Justiție a Comunităților Europene, Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, Curtea Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor;

¹⁶ În felul acesta, accesul la justitie devine o libertate fundamentala si un principiu constitutional (art 21, 47, 49, 123, 125, 48, 11, 21);

¹⁷ Preambul, art.6;

¹⁸ Preambulul CEDO, alin.al șaselea.

¹⁹ Alexandru.Bolintineanu, Adrian Năstase, Bogdan Aurescu, Drept internațional contemporan, Edit. All Beck, București 2000, p 126;

drept a fost considerat ca făcând parte din ordinea de drept public internațional a statelor contemporane, "dreptul internațional interzicând denegarea de dreptate."²⁰

Într-o altă ordine de idei, accesul la justiție reprezintă o condiție prealabilă, necesară realizării garanțiilor procesuale. Întregul sistem național și convențional de exigențe referitoare la un proces echitabil are în deschiderea sa recunoașterea directă sau indirectă acestui drept. Este pragul care trebuie trecut pentru a pătrunde în desfășurarea mecanismului garanțiilor: independența și imparțialitatea (garanțiile referitoare la un tribunal adecvat), pe de o parte, publicitatea, celeritatea și echitatea (garanțiile referitoare la o procedură adecvată), pe de altă parte.

Consacrarea dreptului de acces la justiție s-a realizat prin interpretarea logică a art.6.1., fiind afirmat în mod constant de CEDO: "Ar fi lipsit de logică ca art. 6 CESDO să descrie în detaliu garanțiile de procedură acordate părților, (...) fără ca acesta să protejeze mai întâi ceea ce permite ca justițiabilii să beneficieze în mod real de garanții: (...), echitatea, publicitatea și celeritatea procesului nu oferă nici un interes în absența procesului."²¹

Datorită protecției efective a drepturilor fundamentale pe care CEDO o solicită statelor membre, dreptul de acces la un tribunal a fost interpretat evolutiv. Acesta presupune și executarea deciziilor judiciare devenite definitive. "Dreptul la un tribunal ar fi iluzoriu dacă ordinea juridică internă a unui stat contractant ar permite ca o decizie judiciară obligatorie să rămână inoperantă în detrimentul unei părți".²² Preeminența dreptului în statele membre ale CESDO, unul din fundamentele dreptului de acces, ar fi "incompatibil cu un drept de acces care ar privi exclusiv accesul la judecător și derularea procesului"²³. În concluzie, "din dreptul de acces la un tribunal decurge logic obligația pentru autoritățile naționale de a executa deciziile judiciare devenite definitive, fără de care dreptul consacrat de CESDO ar deveni iluzoriu"²⁴.

CJCE a degajat dreptul de acces la un tribunal ca un principiu general al dreptului comunitar, sprijinindu-se în principal pe dispozițiile art. 6 și 13 CESDO. Consacrarea jurisprudențială a acestui drept în cadrul Uniunii Europene a fost urmată de recunoașterea sa expresă cu prilejul semnării Cartei comunitare a drepturilor fundamentale (art. 47). Ceea ce diferențiază recunoașterea dreptului de acces la un tribunal în sistemul CESDO și în dreptul Uniunii Europene constă în scopul celor două ordini juridice. Astfel, în timp ce dreptul convențional urmărește, prin accesul la justiție, protecția drepturilor fundamentale de către statele membre, dreptul comunitar dorește să asigure concretizarea drepturilor rezultate din sursele sale primare și derivate în beneficiul cetățenilor europeni. Dreptul de acces la judecătorul comunitar vizează în egală măsură instanțele interne, TPI și CJCE. "Judecătorul de la Luxembourg este foarte atașat de dreptul la un judecător comunitar în fața jurisdicțiilor naționale. Înțelegem mai bine această exigență dacă ne amintim că în

²⁰ Rusen Ergec, *Protection européenne et internationale des droits de l' homme*, Ed. Mys et Breech, Grand, 2000, nr. 222 ;

²¹ Afacerea Golder c. Regatului Unit, 21 februarie 1975 (www.echr.coe.int);

²² Afacerea Hornsby c. Greciei, 19 martie 1997 (www.echr.coe.int);

²³ Afacerile Akdivar și alții c/Turciei, 16 septembrie 1996, Aydin c/Turciei, 25 septembrie 1997 (www.echr.coe.int);

²⁴ Pierre Lambert, *Le droit d' accès à un tribunal dans la CEDH*, în *Le procès équitable et la protection juridictionnelle du citoyen*, Colloque organisé pour la 50-e anniversaire de la CEDH, Bordeaux 29-30 septembre 2000, Ed. Bruylant, Bruxelles, 2001, p 65;

dreptul comunitar, cetățenii nu dispun de un recurs direct împotriva unui stat în fața judecătorului de la Luxembourg. În dreptul intern, un recurs trebuie acordat chiar dacă regulile de procedură internă nu îl prevăd²⁵²⁶.

Cetățeanului democrațiilor occidentale, liberul acces la justiție îi apare ca o chestiune naturală, firească²⁷. Această percepție este corectă și ea decurge din specificul structurilor politice și de civilizație în cadrul cărora, prin permanente repuneri în discuție, ne desfășurăm existența.

Fundamentele dreptului de acces la justiție, fie că sunt metajuridice sau strict politico-juridice, fie că se referă la preeminența dreptului, la principiile dreptului internațional, la logica juridică elementară sau la jurisprudență, aduc în atenție și justifică în esență, rolul decisiv pe care activitatea jurisdicțională îl are în epoca statului de drept și a democrației. Justiția se plasează în centrul acestor structuri, ea este motorul care le menține funcționarea și care permite perpetuarea lor și a civilizației umane în general.

---

²⁵ CJCE, *Oleifinit Borelli SPA c/ Comisiei*, 3 decembrie 1992, af. C. 97/ 91;

²⁶ Serge Guinchard, Monique Bandrac, Xavier Lagarde, Méline Douchy, op. cit., p 308;

²⁷ În fostele state comuniste, datorită contextului existent în perioada anterioară căderii sistemului opresiv și deprinderii cu greu a exercițiului democratic ulterior, oamenii manifestă încă reticență în a apela la justiție. Fuga de sala de judecată exprimă o altă mare deficiență: lipsa conștientizării drepturilor proprii și determinarea de a lupta pentru respectarea lor. Neîncrederea în aparatul justiției, justificată într-o anumită măsură, este amplificată de prejudecăți și de absența unor cunoștințe minime în materie.